

*Competence Approach and Innovations in the XXI Century
Компетентностен подход и иновации през XXI век*

<https://doi.org/10.53656/ped2023-4s.13>

МОДЕЛИРАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА, НАСЪРЧАВАЩА РАЗВИТИЕТО НА КЛЮЧОВИ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Ас. д-р Десислава Апостолова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. Подкрепящата, мотивираща и целесъобразно организирана образователна среда може да се превърне в мощен фактор за полагане основите на развитие на важни качества, умения и компетентности при децата от предучилищна възраст. Целта на настоящата статия е насочена към разкриване на възможностите на образователната среда за насърчаване развитието на ключовите компетентности за учене през целия живот при децата от предучилищна възраст. Задачи: 1. да се проучат и анализират литературни източници и нормативни документи, свързани с прилагане на компетентностния подход в предучилищното образование; 2. да се посочат основните принципи, залегнали в създаването на образователна среда, насърчаваща развитие на ключови компетентности в детската градина; 3. да се открият възможностите за моделиране на образователна среда за насърчаване развитието на ключови компетентности в предучилищна възраст.

Ключови думи: развитие на ключови компетентности; образователна среда; предучилищно образование

Въведение

През 2006 година с приемането на Препоръката на Съвета на Европейския съюз и на Европейския парламент за Рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот се поставя началото на нейното изработване. Рамката описва осем (групи от) ключови компетентности, сред които са общуване на роден, съответно на чужд език, основни умения в областта на математиката, природните науки и технологии, дигитални компетентности, умения за учене, обществени и граждански компетентности, инициативност и предприемачество, творчество и културни компетентности. Всяка от осемте ключови компетентности

тентности е ясно определена, като са посочени конкретните знания, умения и нагласи, отнасящи се към нея. Наред с това извежда редица преносими, „меки“ умения, като инициативност, креативност, контролиране на емоциите, работа в екип, решаване на проблеми, поемане на отговорност и др., които допринасят за цялостната изява (лична, социална и професионална) на съвременния човек. Посочените по-горе компетентности се определят като ключови, защото са приложими за всички възрастови групи, както и за всички форми на обучение; правят реално ученето през целия живот; намаляват риска от социално изключване, представляват инструмент за измерване на качеството, но и съизмерване на образователните системи и др.¹.

С Препоръка на Европейския съюз от 22 май 2018 година² в рамките на Българското председателство тези ключови компетентности са осъвременени, без обаче да се променя разбирането за тях като съчетание от знания, умения и нагласи. В резултат ревизираната Препоръка представя следните осем (групи от) ключови компетентности: езикова грамотност; комуникативна компетентност; математическа компетентност и компетентност в областта на природните науки, технологиите и инженерството; дигитална компетентност; личностна компетентност, социална компетентност и компетентност за учене; гражданска компетентност; предприемаческа компетентност; компетентност за културна осведоменост и изява. Важно е да се отбележи, че всички ключови компетентности са взаимосвързани¹.

Концепцията за ключовите компетентности е залегнала в *Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО)* и е последователно проведена в подзаконовата нормативна уредба, насочена към съдържанието на обучението. За предучилищното образование тя е синтезирана в една наредба – държавния образователен стандарт, в който са описани изискванията за резултатите от обучението по всяко едно от образователните направления в отделните възрастови групи, като е потърсена както хоризонтална връзка между отделните образователни направления, така и надграждане по възрастови групи и връзка с предучилищното образование¹. В стандартите за детската градина може да се открият както основите на ключовите компетентности, така и дейностите по Националната квалификационна рамка (ЕКР/НКР (2012)), които характеризират съответното ниво. В процеса на предучилищното образование водеща дейност е играта и основно чрез нея се осъществява придобиването на ключови компетентности¹.

На 22 май 2019 г. Съветът на Европейския съюз приема Препоръка относно висококачествени системи за образование и грижи в ранна детска възраст³. Препоръката на Съвета подкрепя държавите членки в усилията им да подобрят достъпа и качеството на образованието и грижите в ранна детска възраст. Отчитайки признанието на политици и изследователи, че именно в ранните години (от раждането до 6-годишна възраст) децата създават основата и капацитета

да учат през целия си живот; че изграждането на здрава основа в тези години е предпоставка за развитие на компетентност на по-високо ниво и академичен успех в бъдеще, следователно образованието и грижите в ранна детска възраст би следвало да се разглеждат като основа на системите за образование и обучение и да бъдат неразделна част от образователния континуум, се препоръчва на държавите членки да се подобри разработването на учебни програми за ранна детска възраст, за да се следват интересите на децата и да се отговори на специалните нужди и потенциала на всяко дете, включително и децата със специални образователни потребности или деца в неравностойно положение³. Посочват се подходи, подкрепящи холистичното обучение и развитието на децата, които включват: осигуряване на баланс в осигуряването на социално-емоционалното и когнитивно развитие, като се отчитат значението на играта, контактът с природата, музиката, изкуствата и физическата активност; насърчаване на активността, инициативността, автономността, решаването на проблеми и креативността, както и насърчаване на нагласите за учене (да разсъждават, да проучват и да си сътрудничат); насърчаване на емпатия, състрадание, взаимно уважение и осъзнаване по отношение на равенството и многообразието; предлагане на възможности за ранно изучаване на езика и учене чрез игрови дейности; използване на подходящи за възрастта цифрови инструменти и технологии; насърчаване на сътрудничеството между участниците в процеса на образованието и грижите в ранна детска възраст и специалистите от началното училище, родители и други педагогически специалисти за плавен преход към началното училище; насърчаване на образователната среда, която да бъде приобщаваща, демократична, интегрираща и отчитаща правото на глас на всяко дете³.

Целта на настоящата статия е насочена към разкриване възможностите на образователната среда за насърчаване развитието на ключовите компетентности за учене през целия живот при децата от предучилищна възраст.

Реализирането на поставената цел се свързва с решаването на следните задачи.

1. Да се проучат и анализират литературни източници и нормативни документи, свързани с прилагане на компетентностния подход в предучилищното образование.

2. Да се посочат основните принципи, залегнали в създаването на образователна среда, насърчаваща развитие на ключови компетентности в детската градина.

3. Да се открият възможностите за моделиране на образователна среда за насърчаване развитието на ключови компетентности в предучилищна възраст.

1. Компетентностният подход в предучилищното образование

Концепцията за смяна на фокуса в обучението от преподаване на знания към овладяване на умения и ключови компетентности извежда основните

характеристики на компетентностния подход: интегрирано междупредметно взаимодействие; практическа насоченост на обучението; ориентация към резултати; прилагане на иновативни подходи и практики в процеса на преподаване и учене. Важна особеност на компетентностния подход е интегрирането на знания, умения и отношения от една предметна област в друга. Компетентностният подход се основава на интерактивни методи и иновативни технологии на обучение, които допринасят за развитието на независимост, инициатива, креативност и творчество. Той се фокусира върху резултата като комплекс от умения за действие в различни нестандартни ситуации⁴.

Съществена част от компетентностния подход е умението да се извършват наблюдения. Периодът на предучилищното образование е най-подходящ за целта. В тази възраст, когато детето открива света, наблюденията може да бъдат само качествени (описание на данни, като се използват само сетивата (мирис, вкус, допир, звук, светлина), а тяхното регистриране (записване, рисуване, изобразяване) е добре да стане с рисунка или вербално, при което, поставено в проблемна ситуация, детето развива усет за прилагане на изследователски подходи и изказва предположения и хипотези, използвайки интегрирани средства. Така предучилищното образование поставя основите на проблемнобазираното и резултатоориентираното учене¹.

В процеса на предучилищното образование водеща дейност е играта и основно чрез нея се осъществява придобиването на ключови компетентности. Чрез играта се поставят основите на уменията за критическо мислене, инициативност и творчество, справяне с проблеми, поемане на отговорност, вземане на решения, работа в екип; изграждат се качества като увереност, изобретателност и постоянство; детето участва пълноценно в учебния процес, включвайки се в избора на игра, а много често и в нейното създаване; детето се провокира да открие значението на правилата, играейки самата игра; постигат се конкретни учебни цели; придобиват се умения за действие в реални житейски ситуации; осъществява се диагностична функция по отношение на развитието на детето¹.

Компетентностите представляват динамична съвкупност от знания, умения, нагласи и отношения¹, които се формират и развиват в процеса на обучение в условията на подкрепяща, мотивираща, образователна среда. Формирането на знания, умения и отношения към ученето започва от ранна детска възраст. В този период децата са най-добрите ученици по природа, те непрекъснато наблюдават действията на околните и процесите, протичащи в околната среда. В предучилищния възрастов период децата непрекъснато натрупват знания и развиват своите умения и отношения, като общуват, експериментират и изследват околната среда ежедневно. Привързани отношения с добре подготвени, компетентни (родители, учители, други педагогически специалисти или възрастни, които полагат грижи за децата) и положителното взаимодействие, осъществявано в условията на мотивираща и целесъобраз-

но организирана образователна среда, насърчават доверието и подкрепата за пълноценното социално, емоционално и когнитивното развитие на децата.

2. Основни принципи, залегнали в създаването на образователна среда, насърчаваща развитието на ключови компетентности в детската градина

- зачитане правото на всяко дете да получи качествено образование и възможност за пълноценно социално, емоционално и когнитивно развитие;

- уважение към личността на детето – отчитане на индивидуалното развитие на всяко дете, неговите интереси и желания, независимо от неговия произход, раса, националност, социална класа, специални образователни потребности или други специални нужди;

- системност и последователност във взаимодействието – развиване на компетентности от Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот.

Образователната среда в детската градина през XXI век би следвало да отговаря на следните изисквания:

- да бъде безопасна, комфортна и гостоприемна както за децата, така и за техните родители;

- подкрепяща образователните цели (развиване на умения, отношения, нагласи в различни учебни области, като роден език, математика, изкуства, наука и др.) чрез планиране и осъществяване на дейности, които насърчават любопитството, изследването, експериментирането, креативността, работата с природни материали и т.н.;

- интегрираща учебните области по начин, който да провокира интересите на децата, да развива способностите и интелекта им, да отговаря на възрастовите им особености, нужди и ниво на развитие;

- поставяне на учебни цели и организиране на дейности, които да стимулират: социалното и емоционалното развитие, положителни взаимоотношения с другите, изразяване на чувства и емоции, саморегулация;

- прилагане на подходи към ученето, които стимулират постоянство, инициативност, любопитство, креативност, решаване на проблеми; придобиване на компетентности в областта на езиковата грамотност, комуникативна компетентност, математиката, технологиите, природните науки, социалната компетентност, изкуствата, физическото развитие и здраве и т.н.

- материална осигуреност (материали, оборудване, играчки, инструменти и др.) на физическата среда, която да е естетически организирана и безопасна, насърчаваща любопитството, изследването, играта, критичното мислене и развиване на уменията за разрешаване на проблеми;

- осъществяване на сътрудничество с колеги, родители и други заинтересовани страни за изграждане на образователна среда с дух на единство и уважение.

Физическите и психологическите компоненти на образователната среда пряко засягат когнитивното, социалното и емоционалното развитие на децата от предучилищна възраст. Поражда се необходимост от прилагане на знания, базирани на изследвания относно развитието на децата през XXI век, за ефективно планиране на интегрирана учебна програма⁵, организиране на пространството за създаване на образователна среда, която да насърчава развиването на ключови компетентности при децата. Учебната програма е ключов компонент на образователната среда. Учебната програма би следвало да включва дейности, които да обхващат всички области на развитие; да е съобразена с индивидуалните нуждите на обучаемите и нивото им на развитие и способности, да създава условия за непрекъснато придобиване и интегриране на нови умения и тяхното усъвършенстване. Образователната среда бе следвало да се проектира така, че да насърчава ученето чрез изследване, игра и преживяване в контекста на зачитане на културните различия, произход, националност и специални образователни потребности на децата⁵.

3. Възможности за моделиране на образователна среда за насърчаване развитието на ключови компетентности в предучилищна възраст

Съгласно чл. 3 от *Наредба № 5 от 2016 г. за предучилищното образование*⁶ предучилищното образование се осъществява при осигурена среда за учене чрез игра, съобразена с възрастовите особености и гарантираща цялостното развитие на детето, както и възможности за опазване на физическото и психическото му здраве. Съгласно чл. 21, ал. 3 от тази наредба детската градина и училището осигуряват игрова дейност във всички видове организация на предучилищното образование през учебното и неучебното време.

Важен компонент в предучилищното образование е игровата среда, която би следвало периодично да се обогатява според съвременните стандарти, по начин, който да стимулира интереса на децата, да благоприятства развитието на социални и емоционални умения, както и овладяването на необходимите компетентности за учене през целия живот.

Според Е. Каменова качеството на съвременното предучилищно образование до голяма степен зависи от съответствието му с европейския образователен модел, чиято цел е усвояване на ключови компетентности с цел оптимизиране на образователните постижения на децата. Имайки предвид динамиката на времето, в което живеем, и изменящите се потребности и интереси на децата, стои въпросът за оптимизиране на образователно-възпитателния процес и ролята на детската градина по отношение на придобиването на съвкупност от знания, умения и отношения, необходими за успешното преминаване на децата към училище (Kamenova 2021).

Важно е педагогическите специалисти да притежават компетентности за моделиране на образователна среда, насърчаваща развитието на ключови компетентности в предучилищна възраст. Педагогическите специалисти би следвало да осъществяват положително взаимодействие с децата, да осигуряват емоционална подкрепа, да насърчават тяхната активност, любопитство, креативност и да планират дейностите според интересите, нуждите и нивото на развитие на самите деца.

Може да се използват следните стратегии за учене: планиране и реализиране на екскурзии, игри, малки групови проекти, разговори, разрешаване на проблеми, проучване, разказване на истории, слушане на музика, осъществяване на групови дейности и др.; стратегии за насърчаване на децата да участват в различни дейности единствено според своите предпочитания и в никакъв случай по задължение; стратегии за стимулиране на любопитството, проучването и играта, които са съобразени с възрастта на детето и неговото ниво на развитие; създаване на преживявания, които стимулират любопитството; стратегии за учене, базирани на игра⁵.

В условията на образователната среда, насърчаваща развитието на ключови компетентности в предучилищна възраст, би следвало да се осъществяват игри, развиващи качества и умения като креативност, инициативност, изобретателност, разрешаване на проблеми; игри и дейности, стимулиращи любопитството, експериментирането, изследването, творчеството, участието в групови проекти, съобразени с възрастта и възможностите на децата; разговори, изследване и наблюдаване на процесите, протичащи в околната среда, беседа, учене чрез преживяване, разказване на приказки, разглеждане на произведения на изкуството, посещение на музеи и др. По отношение на социалното и емоционалното развитие на децата е важно да се стимулират положителни взаимоотношения с околните, да се развият умения за регулиране на емоциите и поведението, умения за емпатия, самоконтрол, изразяване на емоции и чувства, изразяване на съпричастност и грижа към околните, както и овладяване на социално приемливи модели на поведение.

Възможности за развиване на компетентности от Рамката за ключовите компетентности за учене през целия живот при децата от предучилищна възраст:

- езикова грамотност – чрез организиране на дейности като разговори, беседа, екскурзии, четене на книги, чрез изкуството, за да се придобият от децата умения за слушане и говорене, информираност, разбиране, развитие на фината моторика, ранно писане, знания за азбуката и др.; също така интегриране с други учебни области⁵;

- математически понятия – развиване на компетентности чрез организиране на дейности и игри, свързани с числа и операции, измерване, модели,

форми, ориентиране в пространството, събиране и анализ на данни, време и последователност и др.; интегриране с други учебни области⁵;

– познание за света – осигуряване на възможност за изследване, експериментиране, игра и творчество, изразяване, свързано с когнитивното разбиране на света, наблюдения и др.; интегриране с други учебни области⁵;

– гражданска компетентност – осигуряване възможност на децата да научат основни понятия и умения, които поставят основите на концепциите, преподавани в училищна възраст (география, икономика, история, правителство), по начин, който е подходящ за възрастта и нивото на развитие на децата, например възприемане на себе си като член на социални групи като семейство, детска градина и др.; сходства и различия между хората; физически измерения на природни обекти; ефекти върху околната среда от рециклиране или замърсяване; социални роли с общността (учител, лекар, механик и т.н.); обмен на ресурси, икономика (магазини за игри, продажба и търговия); история, артефакти и т.н.; участие в социални групи (спазване на правила) и гражданство⁵;

– културна осведоменост – осигуряване на възможности за изследване, игра и изява в области като: танцово изкуство, музика (вокална и инструментална); театрални изкуства (игра на думи, игра – драматизация, театрализирани игри, пантомима и др.), визуални изкуства (рисуване, рязане, залепване, скулптуриране); интегриране с други учебни области⁵;

– физическо развитие и здраве – организиране на подвижни игри и практики за благополучие, здраве, самообслужване, здравословно хранене, почивка, миене на ръце, предотвратяване на инциденти, упражняване на правилата за безопасност, намаляване на безпокойството относно някои медицински практики и понятия като имунизации, зъболекар, болница и др.⁵.

Планираните дейности за развиване на компетентности при децата, осъществявани в игрова среда, би следвало да са съобразени с възрастта на детето, нивото на развитие и интересите на децата, както и да са адаптирани за деца със специални образователни потребности, важно е да се осъществява интегриране на учебните области една в друга⁵.

Изводи и обобщения

Образователната среда оказва влияние върху всички области на развитие, включително уменията за учене през целия живот, социалната и емоционалната компетентност, автономността, креативността, уменията за разрешаване на проблеми и поемане на отговорност за собствените действия, както и други компетентности от Европейската референтна рамка за ключовите компетентности за учене през целия живот. По тази причина е необходимо да се осъществява положително взаимодействие с децата, насочено към поощряване на участието им в планираните дейности, в които

те да развиват своите качества и умения според индивидуалните си възможности, както и осигуряване на емоционална подкрепа за личностното им развитие и комфорт.

В изграждането на позитивно-възпитателна образователна среда ключов момент е насърчаването на положителни взаимоотношения с другите без значение възраст, пол и националност; както и развиване на умения за самоконтрол и регулиране на поведението; изразяване на чувства и емоции, съпричастност, емпатия, овладяване на социално приемливи модели на поведение и развиване на други социално-емоционални умения. Подкрепящата, мотивираща и целесъобразно организирана образователна среда може да се превърне в мощен фактор за полагане основите на развитие на важни качества, умения и компетентности при децата от предучилищна възраст.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. КОМПЕТЕНТНОСТИ И ОБРАЗОВАНИЕ. Сайт на Министерството на образованието и науката [viewed 01 September 2022]. Available from: <https://web.mon.bg/bg/100770>
2. ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот [viewed 03 September 2022]. Available from: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA)
3. ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА ОТ 22 МАЙ 2019 Г. ОТНОСНО ВИСОКОКАЧЕСТВЕНИ СИСТЕМИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И ГРИЖИ В РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ. Официален сайт на Европейския съюз [viewed 03 September]. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019H0605%2801%29&qid=1638446515934>
4. Вж. ЗА ПРЕХОДА ОТ ЗНАНИЯ КЪМ УМЕНИЯ. Сайт на Министерството на образованието и науката [viewed 01 September 2022]. Available from: <https://web.mon.bg/bg/100770>
5. COMPETENCIES FOR EARLY CHILDHOOD PROFESSIONALS. RICHMOND, Virginia 23219, 2008. [viewed 05 September 2022] Available from: <https://va.gapitc.org/wp-content/uploads/2012/08/VA-Competencies-for-Early-Childhood-Professionals.pdf>
6. НАРЕДБА № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование. Обн. – ДВ, бр. 46 от 17.06.2016 г., в сила от 1.08.2016 г. [viewed 04 September 2022]. Available from: <https://www.mon.bg/bg/59>

ЛИТЕРАТУРА

КАМЕНОВА, Е., 2021. *Иновативна детска градина. „Прозорец“ за децата днес*. Пловдив: Паисий Хилендарски. ISBN 978-619-7663-02-0.

REFERENCES

KAMENOVA, E., 2021. *Inovativna detska gradina. „Prozorets“ za detsata dnes*. Plovdiv: Paisii Hilendarski. ISBN 978-619-7663-02-0 [In Bulgarian].

MODELING AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT PROMOTING THE DEVELOPMENT OF KEY COMPETENCIES IN PRESCHOOL AGE

Abstract. A supportive, motivating and purposefully organized educational environment can become a powerful factor for laying the foundations for the development of important qualities, skills and competences in children of preschool age. The article aims to: reveal the possibilities of the educational environment and promote the development of key competences for lifelong learning in preschool children. Tasks: 1. To study and analyze literary sources and normative documents related to the application of the competence approach in preschool education; 2. To indicate the main principles underlying the creation of an educational environment promoting the development of key competencies in kindergarten; 3. To highlight the possibilities for modeling an educational environment to promote the development of key competences in preschool age.

Keywords: development of key competencies; educational environment; preschool education

✉ **Dr. Desislava Apostolova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0001-8794-2655

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: desislava.apostolova@uni-plovdiv.bg